

TÁC ĐỘNG TÂM LÝ ĐỐI VỚI NẠN NHÂN DƯỚI 18 TUỔI KHI LẤY LỜI KHAI TRONG VỤ ÁN MUA BÁN NGƯỜI

LƯƠNG HẢI YẾN*

Nạn nhân trong vụ án mua bán người dưới 18 tuổi là những người chưa phát triển hoàn thiện cả về thể chất lẫn tinh thần nên nhận thức về quyền hạn và trách nhiệm khi tham gia tố tụng cũng như khả năng tập trung lắng nghe, khai báo còn nhiều hạn chế. Do đó, việc nắm bắt tâm lý và có các phương pháp tác động tâm lý phù hợp đối với đối tượng này trong vụ án mua bán người là yếu tố quan trọng giúp cho các chủ thể tiến hành lấy lời khai thu thập được lời khai của nạn nhân một cách đầy đủ, khách quan nhất.

Từ khóa: Vụ án mua bán người, tội phạm mua bán người, nạn nhân dưới 18 tuổi.

Ngày nhận bài: 09/6/2021; Biên tập xong: 10/6/2021; Duyệt đăng: 17/6/2021

Victims of human trafficking under the age of 18 are those who have not yet fully developed both physically and mentally. They may have limitations in knowing their rights and responsibilities when participating in legal proceedings; and may be limited in their ability to provide statements. Understanding the victims', their psychological impacts and having a appropriate approach is an important factor to help the relevant agencies to obtain comprehensive and objective testimonies, especially of victims under the age of 18.

Keywords: Human trafficking cases, human trafficking crimes, victim under the age of 18.

Trong quá trình giải quyết vụ án mua bán người, các chủ thể thực thi pháp luật phải sử dụng rất nhiều biện pháp thu thập chứng cứ, trong đó có biện pháp lấy lời khai của nạn nhân. Đây là biện pháp thu thập chứng cứ hiệu quả nhưng cũng gặp nhiều khó khăn trong thực tế, nhất là đối với nạn nhân dưới 18 tuổi. Bởi lẽ, đối tượng nạn nhân này trong vụ án mua bán người dễ tổn thương và có thể bị ảnh hưởng nặng nề (về cả thể chất và tâm lý) do bị xâm hại hoặc bóc lột. Họ gặp nhiều khó khăn trong việc điều chỉnh cảm xúc và thường thiếu độ trưởng thành về tâm lý khi đối mặt với những áp lực về mặt cảm xúc trong quá trình khai báo ở cả giai đoạn điều tra, truy tố hoặc xét xử. Vì vậy, việc nắm bắt tâm lý đối với nạn nhân dưới 18

tuổi có ý nghĩa vô cùng quan trọng để các chủ thể thực thi pháp luật sử dụng các biện pháp tác động tâm lý phù hợp trong quá trình lấy lời khai.

Lấy lời khai nạn nhân dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người là hoạt động điều tra thu thập chứng cứ thông qua việc tiếp xúc tâm lý, đặt câu hỏi để nạn nhân trả lời về đối tượng thực hiện hành vi phạm tội mua bán người và các tình tiết khác của vụ án nhằm chứng minh làm sáng tỏ sự thật vụ án mua bán người. Nạn nhân dưới 18 tuổi là một trong số nhóm người dễ bị tổn thương nên trong quá trình lấy lời khai, bên cạnh việc sử dụng các chiến thuật, thủ thuật, các cán bộ thực thi pháp luật cần phải có cách tiếp

** Tiến sĩ, Trưởng khoa Tội phạm học và Điều tra tội phạm, Trường Đại học Kiểm sát Hà Nội*

cận đặc biệt để nắm bắt được các yếu tố tâm lý của nạn nhân. Việc này có ý nghĩa rất lớn trong ứng xử và điều chỉnh giao tiếp cho phù hợp. Quá trình lấy lời khai nạn nhân dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người cần đảm bảo sự tiếp xúc tâm lý thân thiện, tạo bầu không khí tin cậy, an toàn để nạn nhân khai báo một cách thoải mái, tự tin, chính xác, đầy đủ nhất.

Việc lấy lời khai của nạn nhân dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người là một hoạt động điều tra mang tính nhạy cảm và phức tạp, bởi nạn nhân sẽ có hàng loạt các phản ứng về tâm lý và cảm xúc phải trải qua khi vụ việc xảy ra cũng như trong quá trình giải quyết vụ án. Một số nhà khoa học khi nghiên cứu về tác động tâm lý cho rằng: Tác động tâm lý là hoạt động tích cực và chủ động của con người, biểu thị phương thức tác động của cá nhân hay của bộ phận người này đến một cá nhân hay một bộ phận người khác trên phương diện tâm lý nhằm làm chuyển biến, hình thành hay xóa bỏ những đặc điểm nào đó trong đời sống tâm lý của họ.

Như vậy, tác động tâm lý khi lấy lời khai nạn nhân là người dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người chính là hệ thống tác động có mục đích, có tổ chức, có kế hoạch của các chủ thể thực thi pháp luật nhằm tác động đến tâm lý làm thay đổi, hình thành hay xóa bỏ hiện tượng tâm lý nào đó ở nạn nhân giúp nạn nhân khai báo, đầy đủ và chính xác về hành vi phạm tội của đối tượng thực hiện hành vi phạm tội mua bán người cũng như các tình tiết khác của vụ án.

Từ thực tiễn giải quyết các vụ án mua

bán người có nạn nhân dưới 18 tuổi cho thấy, nạn nhân là người dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người thường có những yếu tố tâm lý phổ biến như sau:

- Không nhận ra, không biết mình là nạn nhân, tin tưởng vào đối tượng thực hiện hành vi phạm tội; là người quen, họ hàng với đối tượng thực hiện hành vi phạm tội nên lảng tránh, không khai báo các tình tiết của vụ án mà nạn nhân biết;

- Hoảng sợ, tức giận, mất niềm tin, xấu hổ nên không muốn khai báo hoặc khai báo không khách quan;

- Tự cô lập, cảm thấy mình khác biệt hoặc tự tách biệt, ngại tiết lộ những thông tin liên quan đến vụ án;

- Chấp nhận việc bị xâm hại, không tin tưởng vào chủ thể lấy lời khai, lảng tránh không khai báo các tình tiết của vụ án mà nạn nhân biết;

- Rối loạn, căng thẳng, trí nhớ bị ảnh hưởng nên khai báo không đầy đủ;

- Phủ nhận hoặc thay đổi lời khai do lo sợ thủ phạm trả thù, hoặc không nhận được sự cảm thông của gia đình, bạn bè, sợ bị bạn bè kỳ thị, xa lánh...

Theo quan điểm của một số nhà khoa học nghiên cứu về tâm lý tư pháp và xuất phát từ những yếu tố tâm lý của nạn nhân là người dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người, trong quá trình lấy lời khai, các chủ thể có thể sử dụng linh hoạt rất nhiều các phương pháp tác động tâm lý. Tuy nhiên, tùy theo tâm lý của nạn nhân trong mỗi vụ án cụ thể, khi tiến hành lấy lời khai nạn nhân là người dưới 18 tuổi, các chủ thể lấy lời khai sẽ

sử dụng các biện pháp tác động tâm lý phù hợp. Có rất nhiều các phương pháp tác động tâm lý nhưng một số phương pháp tác động tâm lý mang tính hiệu quả và thường được áp dụng là phương pháp truyền đạt thông tin và phương pháp thuyết phục.

Phương pháp truyền đạt thông tin

Phương pháp truyền đạt thông tin là phương pháp sử dụng những thông tin có liên quan đến các vấn đề nạn nhân đang quan tâm để tác động, thay đổi nhận thức của họ làm xuất hiện những cảm xúc nhất định và dẫn đến những thay đổi trong thái độ và hành vi của nạn nhân. Các thông tin này sau khi được tiếp nhận sẽ đi sâu vào quá trình trí tuệ, làm xuất hiện những xúc cảm và dẫn đến những thay đổi trong thái độ và hành vi của người tiếp nhận thông tin. Phương thức truyền đạt thông tin đến nạn nhân có thể tác động bằng ngôn ngữ nói, bằng ngôn ngữ viết, có thể dùng tài liệu, hình ảnh, băng ghi hình, băng ghi âm hoặc những đồ vật cụ thể...

Khi sử dụng phương pháp truyền đạt thông tin, chủ thể tiến hành lấy lời khai sẽ cung cấp một số thông tin liên quan đến vụ án và đặt các câu hỏi đối với nạn nhân. Các thông tin được đưa ra phải liên quan tới vụ án mua bán người, có giá trị trong hoạt động lấy lời khai nhưng không thể là những tình tiết khiến nạn nhân bị ảnh hưởng, sang chấn tâm lý khi nhớ lại những sự việc đã xảy ra với mình, đặc biệt là nạn nhân dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người đã từng bị đánh đập, xâm hại tình dục...

Khi đặt câu hỏi đối với nạn nhân, cần lựa chọn các câu hỏi phù hợp với lứa tuổi, điều chỉnh cách đặt câu hỏi và sử dụng ngôn ngữ phù hợp với độ tuổi và mức độ phát triển của nạn nhân, tránh hỏi đi hỏi lại nhiều lần một câu hỏi, sử dụng các câu hỏi dài, câu hỏi mang tính gợi ý, khó hiểu. Không nên hỏi vòng vo mà hỏi thẳng vào vấn đề cần hỏi hoặc hỏi lần lượt từng chi tiết cụ thể nhằm giúp nạn nhân gợi nhớ lại các tình tiết của vụ án.

Bên cạnh đó, trong quá trình lấy lời khai, chủ thể tiến hành lấy lời khai nên điều chỉnh ngôn ngữ cơ thể, thường xuyên sử dụng giao tiếp bằng ánh mắt, cử chỉ thân thiện như gật đầu hưởng ứng, nghiêng người thể hiện sự lắng nghe, cảm thông, chia sẻ khi tiếp nhận lời khai của nạn nhân, khiến nạn nhân cảm thấy được tôn trọng, thân thiện, quan tâm, từ đó nạn nhân sẽ có thái độ tích cực hơn trong quá trình khai báo.

Phương pháp truyền đạt thông tin được áp dụng trong trường hợp cần làm tăng tri thức, hiểu biết của nạn nhân, giúp nạn nhân tái hiện những tình tiết bị quên hoặc nhầm lẫn, tạo khả năng nhớ lại những tình tiết của vụ án hoặc khi cần làm xuất hiện những xúc cảm, tình cảm nhất định, hoặc thay đổi trạng thái cảm xúc của nạn nhân.

Phương pháp thuyết phục

Đây là phương pháp dùng lập luận, phân tích, giải thích nhằm giúp nạn nhân nhận thức rõ đúng, sai về các vấn đề liên quan tới hành vi mà đối tượng tội phạm thực hiện; tác động vào lĩnh vực tình cảm,

gọi lên những xúc cảm, tình cảm tích cực, có lợi cho việc tác động vào thái độ khai báo của nạn nhân.

Khi sử dụng phương pháp thuyết phục cần chú ý: Luận điểm đưa ra phải rõ ràng, sự phân tích các luận điểm cần có những dẫn chứng cụ thể, minh hoạ dễ hiểu; lời nói phải ngắn gọn và có trọng tâm, không nên dài dòng, tràn lan; ngôn ngữ và cách lập luận phải phù hợp với khả năng nhận thức theo lứa tuổi của từng nạn nhân. Khi thuyết phục, cần tôn trọng nạn nhân bằng cách bình tĩnh lắng nghe; động viên, khuyến khích... Bên cạnh đó, chủ thể lấy lời khai phải nghiên cứu, nắm vững các đặc điểm tâm lý, hoàn cảnh gia đình, môi trường sống, học tập... để động viên, khích lệ, tác động đến nạn nhân một cách tích cực nhất.

Trước khi thuyết phục nạn nhân, chủ thể lấy lời khai cần có sự tiếp xúc tâm lý, tạo sự tin cậy của nạn nhân. Vì vậy, kỹ năng được đào tạo một cách bài bản và việc lựa chọn giới tính của những cán bộ lấy lời khai là vấn đề hết sức quan trọng, tạo nên sự thành công trong quá trình lấy lời khai bị hại là người dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người.

Bên cạnh các phương pháp tác động tâm lý nêu trên, quá trình lấy lời khai nạn nhân là người dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người cần chú ý một số vấn đề sau:

- Cần kiên nhẫn nếu nạn nhân là người dưới 18 tuổi trả lời các câu hỏi của chủ thể tiến hành lấy lời khai một cách chậm chạp. Trong trường hợp này, không nên thúc giục nạn nhân mà cần dùng lời lẽ

động viên hoặc để họ suy nghĩ, nhớ lại các tình tiết của vụ án; không ngắt lời khi nạn nhân đang khai báo đảm bảo việc không làm nạn nhân thiếu tập trung hoặc sợ hãi không trả lời;

- Cho phép nạn nhân kể lại toàn bộ sự việc trước khi tiến hành hỏi chi tiết; nếu cần làm rõ các tình tiết của vụ án thì kiên nhẫn chờ nạn nhân tường thuật lại sự việc đã xảy ra.

Như vậy, tác động tâm lý đối với nạn nhân là người dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người là một quá trình phức tạp, đòi hỏi các chủ thể tiến hành lấy lời khai cần có sự chuẩn bị kỹ lưỡng về điều kiện hoàn cảnh diễn ra tác động tâm lý của nạn nhân, cách thức tác động. Bên cạnh việc phải tuân thủ các quy định của pháp luật về bảo vệ quyền con người trong tố tụng hình sự, các chủ thể tiến hành lấy lời khai nạn nhân là người dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người cần căn cứ vào đặc điểm, lứa tuổi, tâm lý của nạn nhân để thực hiện việc tác động tâm lý. Ngoài ra, chủ thể tiến hành lấy lời khai phải sử dụng tri thức, hiểu biết về quy luật phát triển và biểu hiện của các hiện tượng tâm lý; đặc điểm tâm lý của người dưới 18 tuổi; xác định rõ mục đích và kế hoạch tác động, dự đoán quá trình tác động... Từ đó, có thái độ và hành động phù hợp trước những phản ứng của nạn nhân dưới 18 tuổi trong vụ án mua bán người trong quá trình lấy lời khai, đảm bảo tính tích cực đối với tâm lý của nạn nhân và tôn trọng các nguyên tắc đạo đức trong quá trình tác động tâm lý./.